

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΠ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ*

«Οί κωδικοποιήσεις τῆς μετακλασικῆς περιόδου:
Γρηγοριανός, Ἑρμογενειανός καί Θεοδοσιανός κώδικας».

Οἱ τρεῖς κωδικοποιητικὲς προσπάθειες τῆς μετακλασικῆς περιόδου τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἀνήκουν κατὰ κυριολεξία στὴν κατηγορία τῶν κωδίκων, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα, γιατί περιλαμβάνονται μεταξὺ τῶν πρώτων ἔργων μέ τῇ μορφῇ σημερινοῦ βιβλίου¹. Ὁ ὅρος βιβλίο δέν εἶναι ἄλλωστε νέος. Στὴν ἐποχὴ τῶν παπύρων ἔτσι χαρακτηρίζοταν τό ρολό μέσου –συνήθως– μήκους. Στούς περγαμηνούς κώδικες διατηρεῖται ὁ ὅρος, δηλώνοντας τὴν ὑποδιαίρεση, χωρὶς ὅμως ἀναφορά σέ συγκεκριμένη ἔκταση. Καί στούς τρεῖς αὐτοὺς κώδικες τὰ βιβλία χωρίζονται, μέ θεματικά κριτήρια, σέ τίτλους. Παρά τίς ὁμοιότητες στὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ καί στὸν στόχο –πού ἦταν ἡ συγκέντρωση τῆς αὐτοκρατορικῆς νομοθεσίας– οἱ τρεῖς κώδικες παρουσιάζουν μία οὐσιώδη διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τους: Οἱ δύο παλαιότεροι, ὁ Γρηγοριανός καί ὁ Ἑρμογενειανός ἀποτελέσαν συλλογές ὀφειλόμενες στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἐνῶ ὁ Θεοδοσιανός κώδικας ὑπῆρξε τό ἀποτέλεσμα κωδικοποιητικῆς δραστηριότητος κατόπιν αὐτοκρατορικῆς ἐντολῆς καί κυρώθηκε νομοθετικά.

Κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν δύο ἰδιωτικῶν κωδίκων ἀποτελεῖ τό ὅτι μᾶς ἔχουν παραδοθεῖ μόνον ἔμμεσα. Ὁ Γρηγοριανός κώδικας, πού φέρει τό ὄνομα τοῦ συντάκτη του, περιέλαβε διατάξεις ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀδριανοῦ μέχρι τό 291 καί ἡ συγγραφή του τοποθετεῖται μᾶλλον

* Συμμετοχή Ἑλευθερίας Σπ. Παπαγιάννη στό μεταπτυχιακὸ σεμινάριο τρίτου ἔξα-μήνου τοῦ Τομέα Ἱστορίας Δικαίου μέ τό γενικὸ θέμα «Κωδικοποιήσεις». Διάρκεια: 28 Ἰανουαρίου, 4, 11, 18 Φεβρουαρίου 2002.

1. Γιά τὴν ἐννοία τῆς κωδικοποίησης καί τοῦ κώδικα βλ. πρόχειρα J. Gaudement, *La codification, Ses formes et ses fins*, Estudios en homenaje al Prof. Juan Iglesias, Madrid 1988, σ. 309-327 = Τὸν ἴδιο, *Sociologie historique du droit*, Paris 2000, σ. 121-140, ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

στό 291-292². Οί γνώσεις μας για τό έργο βασίζονται σέ μιά έπιτομή στή *Lex Romana Visigothorum*³ καθώς καί σέ παραρτήματα στήν ίδια *Lex*⁴. Νεώτερος, τοῦ έτους 295, εἶναι ὁ Ἑρμογενειανός κώδικας. Στήν πρώτη του μορφή ὁ κώδικας περιλάμβανε διατάξεις τῶν ἐτῶν 293-294⁵ ἢ 291-295⁶. Ἡ συλλογή γνώρισε ἐνδεχομένως δύο περαιτέρω ἐκδόσεις ὅσο ζοῦσε ἀκόμη ὁ συντάκτης της καί ἴσως ἔτσι νά δικαιολογεῖται ἡ ἄποψη ὅτι μπορεῖ νά ἐκδόθηκε τό 314⁷. Καί αὐτός ὁ κώδικας μᾶς ἔχει διασωθεῖ μόνον ἔμμεσα, ἡ δέ ἀνάπλασή του ἔγινε μέ βάση τίς ἴδιες πηγές ὅπως καί τοῦ Γρηγοριανοῦ κώδικα⁸.

Οἱ δύο αὐτοί ἰδιωτικοί κώδικες ἀποτέλεσαν κατά κάποιον τρόπο τόν πρόδρομο τῆς πρώτης επίσημης κωδικοποίησης πού συντελέσθηκε τόν 5ο αἰώνα, ἐπί Θεοδοσίου Β' (408-450)⁹. Τό κωδικοποιητικό πρόγραμμα ξεκί-

2. Βλ. P.E. Pieler, Νομική φιλολογία (μετάφραση Ἑλευθερία Παπαγιάννη-Σπύρος Τρωιάνος), στόν H. Hunger, Βυζαντινή Λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμική γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν, τ. Γ', Ἀθήνα 2000, σ. 244-246 καί Gaudement, ὁ.π., σ. 128-129. Ἄλλα χρονολογικά πλαίσια – 196-297 ἢ 302 – θέτουν οἱ N. van der Wal-J.H.A. Lokin, *Historiae iuris greacoromani delineatio. Les sources du droit byzantin de 300 à 1453*, Groningen 1985, σ. 16.

3. Γιά τή σχέση τῆς *Lex Romana Visigothorum* μέ τόν Γρηγοριανό καί τόν Ἑρμογενειακό κώδικα βλ. καί Nicole Kreuter, *Römisches Privatrecht im 5.Jh. n. Chr. Die interpretatio zum westgotischen Gregorianus und Hermogenianus*. [Freiburger Rechtsgeschichtliche Abhandlungen, 17.] Berlin 1993.

4. Τελευταία ἐκδοση J. Baviera, *Fontes iuris romani antejustiniani*, τ. II, Florentiae 1968, σ. 656-664. (ἐπιτομή τῆς *Lex Romana Visigothorum*) καί σ. 670-675 (παραρτήματα).

5. Βλ. Pieler, ὁ.π., σ. 246.

6. Βλ. Van der Wal-Lokin, ὁ.π., σ. 16-17.

7. Βλ. Gaudement, ὁ.π., σ. 129.

8. Κείμενο Baviera, ὁ.π., σ. 665. (ἐπιτομή) καί A. Cenderelli, *Ricerche sul Codex Hermogenianus*, Milano 1965, σ. 143 ἐπ. (ἀποκατάσταση). Γιά τό περιεχόμενο τοῦ κώδικα πρβλ. ἐπίσης E. Dovere, *Ermogeniano e la nozione di «consuetudo»*, στόν F. Gorla (ἐκδ.), *Nozione, formazione e interpretazione del diritto dall'età romana alle esperienze moderne. Ricerche dedicate all professor Filippo Gallo*, Napoli 1997, σ. 229-246 καί Τόν ἴδιο, *De iure. Studi sul titolo I delle Epitomi di Ermogeniano*. [Università di Cagliari. Pubblicazione della Facoltà di Giurisprudenza, I.56.] Torino 2001, ὅπου καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

9. Γιά τόν Θεοδοσιανό κώδικα βλ. Pieler, ὁ.π., σ. 246-248· Van der Wal-Lokin, ὁ.π., σ. 18-19· Gaudement, ὁ.π., σ. 129 ἀπό τά νεώτερα ἔργα ἐπισημαίνονται οἱ συμβολές τῶν Jill Harries-Ian Wood, *The Theodosian Code*, Ithaca-New York 1993 (πού περιλαμβάνει σειρά μελετῶν γιά τήν ἱστορία, τό περιεχόμενο καί τήν περαιτέρω παράδοση τοῦ κώδικα) καί T. Honoré, *Law in the Crisis of the Empire 379-475 AD. The Theodosian Dynasty and its Quaestors*, Oxford 1998, στίς ὁποῖες περιέχεται ὁλόκληρη ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία. Ἰδιαιτέρως χρήσιμο εἶναι καί τό Εὐρετήριο πού κατάρτισε ὁ O. Gradenwitz, *Heidelberger Index zum Theodosianus*, Berlin 1925 (ἀνατ. Hildesheim 1999). Κεῖ-

νησε τό έτος 429. Τό άρχικό σχέδιο προέβλεπε κάποια μορφή κωδικοποίησης σέ δύο φάσεις. Κατά τήν πρώτη φάση θά συγκεντρώνονταν όλοι οί νόμοι πού είχαν έκδοθεϊ μετά τό 312 καί μέ βάση αὐτούς καθώς καί τούς δύο προγενέστερους κώδικες θά καταρτιζόταν ό νέος Codex. Ὑπῆρχε ακόμη ή πρόθεση σέ μία δεύτερη φάση νά προστεθοῦν στόν κώδικα ἀποσπάσματα ἀπό τό δίκαιο τῶν νομικῶν, ὥστε νά περιλάβει τελικά *leges* καί *ius*. Τό σχέδιο αὐτό δέν πραγματοποιήθηκε¹⁰ καί τελικά, τό 438, δημοσιεύθηκε ό γνωστός μας Θεοδοσιανός Κώδικας μέ περιεχόμενο μόνο γενικούς νόμους (*edicta*). Οὔτε αὐτός ό κώδικας σώζεται πλήρης. Αὐτοτελή χειρόγραφη παράδοση ἔχουν μόνον τά βιβλία 6 ἔως 8 στόν Cod. Parisinus 9643 (5ος/6ος αἰ.) καί 9-16 στόν Cod. Vaticanus Reginae (6ος αἰ.). Ὅσο ἀφορᾷ τίς ἔμμεσες μαρτυρίες, μεγάλο μέρος τοῦ κώδικα περιέχεται στή *Lex Romana Visigothorum*, ἐνῶ μερικές διατάξεις μποροῦν νά συναχθοῦν καί ἀπό τόν Ἰουστινιάνειο κώδικα, πού ἔχει χρησιμοποιήσει τόν Θεοδοσιανό ὡς πηγή γιά τή νομοθεσία τῶν ἐτῶν 312-437. Αὐτές οί διατάξεις πάντως ἔχουν συχνά περιληφθεϊ στόν ἰουστινιάνειο κώδικα μόνο μέ τή μορφή παρεμβλημάτων.

Τό κύριο ἀντικείμενο τῶν σεμιναρίων ἀποτέλεσε ή μετάφραση τῶν νομοθετικῶν κειμένων, μέ τά όποία τέθηκε σέ ἰσχύ ό Θεοδοσιανός κώδικας, δηλαδή τῶν πρακτικῶν τῆς συνεδρίασης τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης (ἔτ. 438) γιά τή δημοσίευση τοῦ κώδικα στή Δύση¹¹, τῆς διάταξης C.Th. 1.1.6 (ἔτ. 435), γιά τή σύνταξη τῆς ὑπάρχουσας μορφῆς τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικα¹²,

μενο Th. Mommsen, *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis*, Berolini 1904. Οἱ *Constitutiones Sirmondianae* ἦταν μία ἰδιωτική συλλογή αὐτοκρατορικῶν διατάξεων πού ἀφοροῦσαν κυρίως τήν Ἐκκλησία βλ. Pieler, ὅ.π., σ. 143 καί M. Vessey, *The Origins of the Collectio Sirmondiana: a new look at the evidence*, στοὺς Harries-Wood, ὅ.π., σ. 178-199.

10. Ἡ κρατούσα ἄποψη γιά τή σύνταξη τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικα δέχεται ὡς πρός τό σημεῖο αὐτό ὅτι ή σύσταση τό 435 νέας ἐπιτροπῆς γιά τήν κατάρτιση τοῦ κώδικα συνιστοῦσε ἐγκατάλειψη τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου. Πρόσφατα διατυπώθηκαν ἀπόψεις, σύμφωνα μέ τίς όποιες ή συγκρότηση αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς μέ τή διάταξη C.Th. 1.1.6 ἀποτελοῦσε ἀπλῶς μία φάση τῆς ὅλης διαδικασίας καί ὄχι ὑπαναχώρηση πρός λιγότερο φιλόδοξα σχέδια, βλ. J. Matthews, *The Making of the Text*, στοὺς Harries-Wood, ὅ.π., σ. 22-30 καί Honoré, ὅ.π., σ. 123-127. Ἡ ἀνάλυση τῶν κειμένων δέν ὁδήγησε σέ ἄμεσο ἀνάλογο συμπέρασμα· τό ζήτημα πάντως παρέμεινε ἀνοιχτό, γιατί ή ἐπίλυσή του ξεφεύγει ἀπό τά πλαίσια ἐνός μεταπτυχιακοῦ σεμιναρίου.

11. Μέσα στά πρακτικά αὐτά εἶναι καταγεγραμμένη καί ή διάταξη C.Th. 1.1.5 (ἔτ. 429), ή όποία περιέχει τήν ἐντολή γιά τό ἀρχικό σχέδιο πού τελικά δέν πραγματοποιήθηκε. Ἀξιοσημείωτο εἶναι τό ὅτι παρά τούς τόσους αἰῶνες λειτουργίας τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου τά πρακτικά τῆς παραπάνω συνεδριάσεως εἶναι τά μόνα πού μᾶς ἔχουν διασωθεϊ. Σύντομη ἀναφορά στό περιεχόμενο τῶν πρακτικῶν κάνει καί ό Matthews, ὅ.π., σ. 20-22.

12. Βλ. παραπάνω σημ. 10.

καί τῆς Ν.1 τοῦ Θεοδοσίου Β'¹³ γιά τή δημοσίευση τοῦ κώδικα στήν Ἀνατολή. Πολύτιμο βοήθημα γιά τόν σκοπό αὐτό ὑπῆρξε ἡ ἀγγλική μετάφραση τοῦ Clyde Pharr¹⁴. Ἐπειδή ὅμως τό ἐλληνικό κείμενο πού ἐν τέλει προέκυψε δέν προοριζόταν ἐξ ἀρχῆς γιά δημοσίευση, ἀλλά ὑπῆρξε προϊόν διδακτικῆς δραστηριότητος, δέν παρουσιάζει τήν κομψότητα ὕφους πού σέ μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζει τήν ἀγγλική μετάφραση, ἡ ὁποία συχνά εἶναι ἀρκετά ἐλεύθερη. Ἀντιθέτως προτιμήθηκε νά τηρηθεῖ ἡ μέγιστη δυνατή πιστότητα στό λατινικό κείμενο, ἔστω καί σέ βάρος τῆς καλλιέπειας. Βασικές ἀποκλίσεις ἢ παρατηρήσεις σέ σχέση μέ τήν ἀγγλική μετάφραση καταγράφονται στίς ὑποσημειώσεις. Ἡ μετάφραση συνοδεύθηκε φυσικά καί ἀπό σχολιασμό τῶν κειμένων, πού πάντως ὑπῆρξε μᾶλλον στοιχειώδης καί οἱ σχετικές πληροφορίες μποροῦν νά ἐντοπισθοῦν τόσο στό ἔργο τοῦ Pharr ὅσο καί στά βασικά ἐγχειρίδια τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου· σέ περιπτώσεις πού ἀντλήθηκαν πληροφορίες καί ἀπό ἄλλα ἔργα γίνεται εἰδική μνεία.

Πρακτικά Συγκλήτου τῆς Ρώμης γιά τή δημοσίευση τοῦ Θεοδοσιανοῦ (κώδικα), ἔτ. 438.

1. Κατά τό ἔτος τῆς 16ης ὑπατείας¹⁵ τοῦ κυρίου μας Φλαβίου Θεοδοσίου Αὐγούστου καί τῆς ὑπατείας τοῦ Ἀνικίου Ἀχιλλίου Γλαβρίωνος Φαούστου κλαρισίμου¹⁶ ἀνδρός. Ἀφοῦ ὁ κλαρίσιμος ἀνδρας καί ἱλλούστριος Ἀνίκιος Ἀχίλλιος Γλαβρίων Φάουστος, τρίς τέως ἑπαρχος τῆς πόλεως¹⁷, ἑπαρχος τῶν πραιτορίων¹⁸ καί τακτικός ὕπατος –στό σπίτι του πού βρί-

13. Ἐκδ. P. Meyer, *Leges Novellae ad Theodosianum pertinentes*, Berolini 1905, σ. 3-5. Καί γιά τίς Νεαρές τοῦ Θεοδοσίου καί τῶν διαδόχων του ἔχει συνταχθεῖ Εὐρετήριο, βλ. O. Gradenwitz, *Ergänzungsband zum Heidelberger Index zum Theodosianus*, Berlin 1929 (ἀνατ. Hildesheim 1999). Γιά τίς νεαρές αὐτές βλ. καί Honoré, ὁ.π., σ. 154-193, 258-267.

14. *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, Princeton 1952.

15. Ὁ Θεοδόσιος Β' γίνεται γιά πρώτη φορά ὕπατος σέ βρεφική ἡλικία τό ἔτος 403· βλ. ἀναλυτικά γιά τό πρόσωπό του καί τά γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ A. Lippold, *Theodosius II, Real-Encyclopädie-Supplementband XIII*, München 1973, στ. 961-1044.

16. Οἱ τεχνικοί ὄροι *illustres, spectabiles clarissimi*, πού δηλώνουν τά μέλη τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας δέν μεταφράζονται, ἀλλά ἀπλῶς καταγράφονται στήν ἐξελληνισμένη τους μορφή.

17. Προφανῶς *praefectus urbi* τῆς Ρώμης. Μεταξύ τῶν καθηκόντων του περιλαμβάνονταν καί τό νά προεδρεύει στή Σύγκλητο.

18. Ἐπικεφαλῆς Ὑπαρχίας. Οἱ ὑπαρχίες ἦταν ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Διοκλητιανοῦ τέσσερις – Ἰταλία, Ἰλλυρικό, Γαλατία καί Ἀνατολή. Ὁ Μέγας Κωνσταντίνος ἐνοποίησε Ἰταλία καί Ἰλλυρικό καί ἔτσι περιορίσθηκαν σέ τρεῖς. Ὁ Ἀνίκιος Ἀχίλλιος Γλαβρίων Φάουστος πρέπει νά ἦταν ἑπαρχος τῶν πραιτορίων τῆς Ἰταλίας, Ἰλλυρικοῦ καί Ἀφρικῆς, βλ. καί Matthews, ὁ.π., σ. 21.

σκεται στήν Πάλμα¹⁹— ό Φλάβιος Παῦλος ἄνδρας κλαρίσιμος καί ἰλλούστριος ἔπαρχος τῆς πόλεως, ό σπεκταβίλιος ἄνδρας βικάριος τῆς αἰωνίας πόλεως²⁰ Ἰούνιος Πομπώνιος Πουβλικιανός, πρωτεύοντες στήν πολιτεία καί ἡ πληρεστάτη²¹ τάξη τῆς συγκλήτου συνῆλθαν καί συσκέφθηκαν ἐπὶ πολὺ χρόνον—εἰσελθόντων ἐκεῖ, κατόπιν ἐντολῆς, τῶν κονστιτουτιοναρίων²² Ἀναστασίου καί Μαρτίνου— ό Ἀνίκιος Ἀχίλλιος Γλαβρίων Φάουστος, ἄνδρας κλαρίσιμος καί ἰλλούστριος, τρίς τέως ἔπαρχος τῆς πόλεως, ἔπαρχος τῶν πραιτορίων καί τακτικός ὑπάτος, εἶπε:

2. Ἡ εὐδαιμονία πού ἐκπορεύεται ἀπό τοὺς αἰωνίους ἡγεμόνες μας φθάνει σέ τέτοιο μέγεθος ὥστε νά ἐξοπλίζει μέ τά διάσημα τῆς εἰρήνης, ἐκείνους πού ὑπερασπίζεται σέ περίπτωση πολέμου²³. Πέρυσι, ὅταν παρέστην—ἀπό σεβασμό— στήν εὐτυχεστέρα ὄλων τῶν ἀγίων ἐνώσεων, ἀφοῦ τελείωσε εὐδαιμόνως ό γάμος²⁴ ό ἀγιώτατος ἡγεμών ό κύριός μας Θεοδόσιος θέλησε νά προσθέσει στήν οἰκουμένη²⁵ του καί αὐτήν ἀκόμη τήν τιμή, ὥστε διέταξε νά καταστρωθοῦν οἱ διατάξεις τῶν νόμων πού ἔπρεπε νά τηροῦνται στήν οἰκουμένη σέ μιά ἐπιτομή σέ 16 βιβλία, πού θέλησε νά ἀφιερώσει στό ἀγιώτατό του ὄνομα. Σ' αὐτήν τήν πράξη συναίνεσε ό αἰώνιος ἡγεμόνας ό κύριός μας Βαλεντινιανός μέ τήν ἀφοσίωση τοῦ ἐταίρου καί τῆ στοργῇ τοῦ γιοῦ.

Ἐξεφωνήθη: Ἐσχάτως εὐγλώττως, πράγματι εὐγλώττως!

19. Κεντρική συνοικία τῆς Ρώμης.

20. Οἱ βικάριοι ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν Διοικήσεων. Ἐδῶ ὁμῶς γίνεται προφανῶς λόγος γιά τό ἀξίωμα τοῦ *vicarius in urbe*, ό όποῖος ἐκπροσωποῦσε τοπικά τόν ἔπαρχο τῶν πραιτορίων, ἤλεγχε τόν ἔπαρχο τῆς πόλεως καί μπορούσε ἐπίσης νά δρᾷ ὡς ἐνδιάμεσος ἢ ἀπεσταλμένος τοῦ ἐπάρχου τῶν πραιτορίων.

21. Ὁ Pharr ἐρμηνεύει τή λέξη *amplissimus* πού χρησιμοποιεῖται ἐδῶ γιά νά χαρακτηρίσει τή συγκλητική τάξη μέ τόν ἀναμφισβήτητο ὀρθό ὄρο «μεγαλοπρεπεστάτη». Κατά τή συζήτηση στό σεμινάριο προκρίθηκε ἡ ἐπίσης ὀρθή ἐρμηνεία «πληρεστάτη», γιατί κρίθηκε ὅτι μᾶλλον ἡ ἀναφορά αὐτή ἀφοροῦσε τή συμμετοχή τοῦ συνόλου τῶν συγκλητικῶν στή συνεδρία.

22. Οἱ κονστιτουτιονάριοι ἦταν ἀξιωματοῦχοι ἀρμόδιοι γιά τήν καταγραφή καί φύλαξη τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων. Στήν ἐκδοση τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικα τά πρακτικά τῆς συγκλήτου ἀκολουθεῖ τό κείμενο μιᾶς διατάξης τοῦ ἔτους 443 «Περί κονστιτουτιοναρίων». Βλ. καί Matthews, ὁ.π., σ. 19-20.

23. Τό ἀπόσπασμα αὐτό εἶναι χαρακτηριστικό γιά τή βυζαντινή πολιτική ιδεολογία πού θεωρεῖ τόν αὐτοκράτορα ὡς πηγὴ κάθε ἀγαθοῦ καί ἡ όποία ἐκφράζεται μέ ἰδιαίτερη ἐνάργεια στό ἰουστινιάνειο δίκαιο, βλ. πρόχειρα Σπ. Τρωιάνο, Οἱ πηγές τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, Ἀθήνα ²1999, σ. 30-32, 44-47.

24. Ἀναφορά στόν γάμο τῆς κόρης τοῦ Θεοδοσίου Β' Εὐδοκίας μέ τόν ἀνεψιό του Βαλεντινιανό Γ' πού ἀναγορεύθηκε αὐτοκράτορας στό δυτικό μέρος τοῦ κράτους. Ὁ γάμος ἔγινε στίς 29 Ὀκτωβρίου τοῦ 437.

25. Γιά τήν οἰκουμενικότητα ὡς στοιχεῖο τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδεολογίας βλ. Τρωιάνο, ὁ.π., σ. 39.

3. Ὁ Ἀνίκιος Ἀχίλλιος Γλαβρίων Φάουστος, ἄνδρας κλαρίσιμος καὶ ἰλλούστριος, τρίς τέως ἑπαρχος τῆς πόλεως, ἑπαρχος τῶν πραιτορίων καὶ τακτικός ὕπατος, εἶπε:

Κληθέντων λοιπόν ἐμοῦ καὶ τοῦ ἰλλουστρίου ἀνδρός πού ἦταν ἐκεῖνο τόν καιρό ἑπαρχος τῆς Ἀνατολῆς²⁶, διέταξε νά μᾶς παραδοθοῦν ξεχωριστοὶ στόν καθένα κώδικες ἀπό τό θεῖο του χέρι, γιά νά προωθηθοῦν στήν οἰκουμένη του μέ σεβασμό, οὕτως ὥστε ὁ θειότατος ἡγεμὼν διέταξε μεταξύ τῶν πρώτων νά προσφερθοῦν στήν ἐξοχότητά σας τά δείγματα τῆς προνοίας του. Στά χέρια μας δεχθήκαμε τόν κώδικα πού ἐκπορεύθηκε ἀπὸ ἐντολή καὶ τῶν δύο ἡγεμόνων. Οἱ κονστιτουτιονάριοι εἶναι παρόντες: ἐάν ἀρέσει στήν πληρότητά σας, νά διατάξει ἡ πληρότητά σας νά διαβαστοῦν σ' αὐτήν αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ νόμοι, μέ τούς ὁποίους διέταξαν νά γίνει αὐτό τό πράγμα²⁷, ὥστε νά ὑπακούσουμε μέ τήν ἀρμόζουσα ἀφοσιώση στίς πλήρεις φροντίδας ἐντολές τῶν αἰωνίων ἡγεμόνων.

Ἐξεφωνήθη: Εἶναι ὀρθό, ἀρέσει, ἀρέσει.

4. Ὁ Ἀνίκιος Ἀχίλλιος Γλαβρίων Φάουστος, ἄνδρας κλαρίσιμος καὶ ἰλλούστριος, τρίς τέως ἑπαρχος τῆς πόλεως, ἑπαρχος τῶν πραιτορίων καὶ τακτικός ὕπατος διάβασε ἀπὸ τόν Θεοδοσιανό κώδικα, βιβλίο πρῶτο μέ τόν τίτλο «Περὶ αὐτοκρατορικῶν διατάξεων καὶ ἡδίκτων».

«Οἱ κύριοί μας αὐτοκράτορες, Θεοδόσιος καὶ Βαλεντινιανός Αὐγουστοὶ πρὸς τή Σύγκλητο: Διατάσσουμε νά συγκεντρωθοῦν, κατὰ τό πρότυπο τοῦ Γρηγοριανοῦ καὶ Ἑρμογενειανοῦ κώδικα, ὅλες οἱ διατάξεις πού ἐξέδωσε ὁ ἐνδοξος Κωνσταντῖνος καὶ οἱ θεῖοι ἡγεμόνες μετὰ ἀπὸ αὐτόν καὶ ἐμεῖς καὶ πού βασιζονται σέ θεῖους γενικούς νόμους καὶ ἡδίκτα. Καί πρῶτα οἱ τίτ-

26. Ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς Ὑπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς ἔφερε τόν τίτλο *comes orientis*.

27. Ὅπως προαναφέρθηκε οἱ νόμοι πού σχετίζονται μέ τόν Θεοδοσιανό κώδικα εἶναι τρεῖς: ἡ διάταξη τοῦ 429, στήν ὁποία περιέχεται ἡ ἀρχική ἐντολή γιά τό σχέδιο πού τελικά δέν πραγματοποιήθηκε (C.Th. 1.1.5), ἡ διάταξη τοῦ 435 γιά τή σύνταξη τοῦ σωζόμενου κώδικα (C.Th. 1.1.6) καὶ ἡ N.1 τοῦ Θεοδοσίου γιά τήν κύρωση τοῦ κώδικα στήν Ἀνατολή. Στά πρακτικά τῆς συγκλήτου ἔχει καταγραφεῖ μόνον ἡ διάταξη τοῦ 429. Κατὰ τόν Pharr, ὁ.π., σ. 4 σημ. 20 οἱ ὑπόλοιποι νόμοι πρέπει ἀπλῶς νά ἀναγνώσθηκαν κατὰ τή διάρκεια τῆς συνεδρίας χωρίς νά καταγραφοῦν. Κατὰ τή γνώμη μου πάντως, δέν μπορεῖ νά ἀποκλεισθεῖ καὶ ἡ πιθανότητα νά μὴν ἀναγνώσθηκαν καθόλου. Πέρα ἀπὸ τίς ἐπικαλύψεις τῶν κειμένων –τίς ὁποῖες ἐπισημαίνει καὶ ὁ Pharr– ἡ διάταξη C.Th. 1.1.6 ἀποτελεῖ –κατὰ τήν κρατούσα ἄποψη (βλ. παραπάνω σημ. 10)– δείγμα γιά ὑπαναχώρηση τοῦ αὐτοκράτορα πρὸς λιγότερο φιλόδοξα σχέδια, ἄρα εἶναι πιθανό νά μὴν παρουσιάσθηκε πανηγυρικά γιά λόγους σκοπιμότητας, ἐνῶ ἡ Νεαρά –παρά τό ἀναμφισβήτητα ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον περιεχόμενό της– ἀφορᾷ τυπικά μόνο τό ἀνατολικό μέρος τοῦ κράτους καὶ ἔχει ὡς ἀποδέκτη τόν *comes orientis*. Τή γνώμη ὅτι κατὰ τή συνεδρία τῆς συγκλήτου ἀναγνώσθηκε μόνον ἡ διάταξη C.Th. 1.1.5 ἀκολουθοῦν –μέ βάση τίς δικές τους ἀπόψεις οἱ Matthews, ὁ.π., σ. 25 καὶ Honoré, ὁ.π., σ. 127.

λοι, πού είναι οί βασικές διατάξεις για τά θέματα²⁸, πρέπει νά χωρισθοῦν ἔτσι, ὥστε ἂν μία διάταξη ταιριάζει σέ διαφορετικές ἐπικεφαλίδες διατυπωμένες σέ περισσότερους τίτλους νά τοποθετηθεῖ ὅ,τι καί ὅπου ταιριάζει· ἔπειτα, ὅ,τι παρουσιάζει διαφορά ἀπό ἀντίφαση πρέπει νά ἐλεγχθεῖ μέ τήν τάξη τῶν κειμένων καί νά μήν ἐλεγχθεῖ μόνον ἡ ὑπατεία καί ἡ βασιλεία, ἀλλά καί αὐτή ἡ ἴδια ἡ σύνθεση τοῦ ἔργου νά δείχνει πῶς ὅ,τι εἶναι νεώτερο εἶναι ἰσχυρότερο· ἀκόμη νά διατηρηθεῖ ἡ διατύπωση τῶν νόμων πού ἀφορᾷ τό ἀντικείμενό τους, ἀφαιρουμένων ἐκείνων πού δέν προστέθηκαν ἀπό τίς ἀνάγκες τοῦ ρυθμιζομένου ζητήματος. Παρόλο πού θά ἦταν ἀπλούστερο καί δικαιότερο νά ἀφαιρεθοῦν αὐτοί πού καταργήθηκαν ἀπό μεταγενέστερους καί νά ἀναπτυχθοῦν μόνον ὅσοι πρέπει νά ἰσχύουν, θεωροῦμε ὅμως πῶς αὐτός ὁ κώδικας καί οἱ προηγούμενοι καταρτίσθηκαν γιά ἐπιμελεῖς, στούς λόγιους σκοπούς τῶν ὁποίων²⁹ ἀρμόζει νά γνωρίζουν ἀκόμη καί αὐτά, πού παραδομένα στή σιωπή περιέπεσαν σέ ἀχρησία, ὡς ἰσχύοντα γιά ὑποθέσεις ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Ἀπό αὐτούς δέ τούς τρεῖς κώδικες καί ἀπό τίς πραγματεῖες καί ἀποκρίσεις τῶν νομικῶν πού θά εἶναι προσαρτημένες σέ κάθε τίτλο καί τήν ἐργασία τῶν ἰδίων πού θά φτιάξουν τόν τρίτο, θά ὑπάρξει ἄλλος, ὁ δικός μας, πού δέν θά ἀνέχεται κανένα λάθος, καμία ἀσάφεια, ὁ ὁποῖος προσαγορευόμενος μέ τό ὄνομά μας θά δείχνει αὐτά πού πρέπει νά ἀκολουθοῦνται καί νά ἀποφεύγονται ἀπό ὅλους. Γιά τήν πραγματοποίηση τόσο μεγάλου ἔργου καί τή σύνταξη τῶν κωδίκων –ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος, συναχθεισῶν ὅλων τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων γενικῶν διατάξεων καί χωρίς νά παραλείπει τίποτε, ἀπό αὐτά τῶν ὁποίων ἐπιτρέπεται σήμερα ἡ ἐπίκληση, θά ἀποκρούσει τή μάταιη ἐπανάληψη λέξεων· ὁ ἄλλος, ἀποκλειομένων τῶν ἀντιφάσεων τοῦ ὅλου δικαίου, θά στρέφεται πρὸς τήν ἐπιστάσια τῆς ζωῆς– πρέπει νά ἐκλεγοῦν ἄνδρες ἰδιαίτερης ἀξιοπιστίας, τῆς πλέον ἐγνωσμένης εὐφυΐας, οἱ ὁποῖοι, ὅταν θά ἔχουν προσφέρει στή Σοφία μας καί στή δημόσια ἀρχή τόν πρῶτο κώδικα, θά προχωρήσουν στόν ἄλλον πραγματευόμενον μέχρις ὅτου καταστεῖ ἄξιος ἐκδόσεως. Ἄς πληροφορηθεῖ ἡ πληρότητά σας τούς ἐκλεγέντες: Ἐκλέξαμε τόν Ἀντίοχο, ἄνδρα ἰλλούστριο πρῶην κοιαίστορα³⁰ καί (πρῶην) ἑπαρχο· τόν Ἀντίοχο, ἄνδρα ἰλλούστριο κοιαίστορα τοῦ ἱεροῦ παλατί-

28. Οἱ λέξεις πού βρίσκονται ἀνάμεσα στά κόμματα ἐνδεχομένως ἀποτελοῦν παρέμβλημα (βλ. Pharr, ὅ.π., σ. 4 σημ. 26).

29. Τό χωρίο ἀναφέρει quorum scholasticae intentioni, δεδομένου λοιπόν ὅτι ὁ ὅρος «σχολαστικός» δηλώνει τό δικηγόρο, δέν ἀποκλείεται ἐδῶ νά γίνεται λόγος εἰδικά γιά τίς νομικές σπουδές (βλ. Pharr, ὅ.π., σ. 5 σημ. 34 καί Matthews, ὅ.π., σ. 23).

30. Quaestor sacri palatii, ὁ ἀξιωματοῦχος αὐτός ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς δικαιοσύνης. Γιά τούς κοιαίστορες κατά τούς χρόνους τοῦ Θεοδοσίου Β' βλ. T. Honoré, Some Quaestors of the Reign of Theodosius II, στούς Harries-Wood, ὅ.π., (σημ. 9), σ. 68-94 καί Τόν ἴδιο, ὅ.π. (σημ. 9), σ. 11-23, 97-122, 163-175, 276-277.

ου³¹. τόν Θεόδωρο, ἄνδρα σπεκταβίλιον κόμητα³² καί μάγιστρο τῶν μεμο-
ραλίων³³. τόν Εὐδίκιο καί τόν Εὐσέβιο, ἄνδρας σπεκταβιλίους μαγίστρους
τῶν σκρινίων³⁴. τόν Ἰωάννη, ἄνδρα σπεκταβίλιον πρώην κόμητα τοῦ ἱεροῦ
μας³⁵. τόν Κομάζοντα καθώς καί τόν Εὐβουλον, ἄνδρας σπεκταβιλίους πρώ-
ην μαγίστρους τῶν σκρινίων, καί τόν Ἀπελλῆ, ἄνδρα εὐγλωττότατο σχολα-
στικό³⁶. Αὐτούς τοὺς ἐκλεγέντας ἀπὸ τὴν Αἰωνιότητά μας ἐμπιστευόμα-
στε πῶς ὅποιον θά προσλάβουν (ὡς συνεργάτη) θά εἶναι λογιώτατος,
ὥστε μέ κοινή ἐπιμέλεια νά ἀποκλείσουν τό σφάλμα ἀπὸ τοὺς νόμους
πού ἔχουν συλληφθεῖ ἀπὸ τὴν καταγραφή τῆς ζωῆς³⁷. Στό δέ μέλλον, ἐάν
ἀρέσει νά δημοσιευθεῖ κάτι, ἔτσι θά ἰσχύει στό ἄλλο τμήμα τῆς στενώτα-
τα συνδεδεμένης αὐτοκρατορίας, ὥστε νά μή βασίζεται σέ ἀμφίβολη πί-
στη οὔτε σέ ἰδιωτική διαβεβαίωση, ἀλλά ἀπὸ ὅποιο τμήμα καί νά ἐγένετο
τό διάταγμα, νά μεταφέρεται μέ θεῖες ἐντολές³⁸ στό ἄλλο, ὅπου πρέπει νά
γίνεται δεκτό στά γραφεῖα καί νά δημοσιεύεται μέ τὴν ἐπισημότητα τῶν
ἡδίκτων. Διότι τό ἀποσταλέν πρέπει νά κρατεῖ μέ ἀποδοχή καί χωρίς
ἀμφιβολία, διατηρουμένης τῆς ἐξουσίας γιά ἀνάκληση ἢ διόρθωση στήν
Πραότητά μας. Ὡσαύτως πρέπει νά γνωστοποιοῦνται ἀμοιβαίως καί νά
μή γίνονται δεκτά μέ ἄλλον τρόπο (κ.λπ.). Ἐδόθη ἐβδόμη πρό καλανδῶν
Ἀπριλίων, Κωνσταντινουπόλει, ὑπατεία Φλωρεντίου καί Διονυσίου»³⁹.

5. Ἐξεφωνήθη: Αὐγουστοι τῶν Αὐγούστων, μέγιστοι τῶν Αὐγούστων·
(λεχθέν) 8 φορές⁴⁰.

31. Βλ. σημ. 30.

32. Ὁ τίτλος τοῦ κόμητος ἦταν τιμητικός καί ἀπονεμόταν σέ διάφορους ἀξιωματού-
χους, οἱ δέ κόμητες διακρίνονταν σέ δύο τάξεις.

33. *Magister memoriae*, ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ γραφείου πού ἀπαντοῦσε στίς αἰτήσεις
πρὸς τόν αὐτοκράτορα.

34. *Magistri scriniorum*, οἱ ὑπεύθυνοι γιά τὴ γραμματειακὴ ἐργασία στά διάφορα
γραφεῖα, οἱ ὅποιοι ὑπάγονταν ἀπευθείας στὸν αὐτοκράτορα.

35. Ὁ ὅρος *nostrum sacrarium* δηλώνει τό *sacrum consistorium*, τό συμβούλιο πού
βοηθοῦσε τόν αὐτοκράτορα στό ἔργο του.

36. Βλ. παραπάνω σημ. 29.

37. Βλ. καί Pharr, ὅ.π., σ. 5 σημ. 44.

38. Προφανῶς ἐδῶ ὑπονοοῦνται αὐτοκρατορικά γράμματα, βλ. καί Pharr, ὅ.π., σ. 5,
σημ. 46.

39. 26 Μαρτίου 429.

40. Οἱ ἐπιφωνήσεις γίνονται ἀπὸ 8 ἕως 28 φορές. Ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Pharr, ὅ.π.,
σ. 5 σημ. 50, δέν μπορεί νά διαπιστωθεῖ ἂν γίνονταν ἐν χορῶ ἢ ἂν ἐπαναλαμβάνονταν
ἀπὸ μεμονωμένους συγκλητικούς. Τό ἐρώτημα αὐτό δέν ἀπαντήθηκε στό σεμινάριο,
παρόλο πού ἀποτελέσε ἀντικείμενο μακρᾶς συζήτησης. Ἀπὸ τό περιεχόμενο πολλῶν
ἀπὸ αὐτές, πού ἐμπεριέχουν αἰτήσεις πρὸς τόν αὐτοκράτορα, κρίνεται πάντως πιθανό
νά ἀποτελοῦσαν προϊόν προηγούμενων διαβουλεύσεων κάποιων ὁμάδων καθὼς καί
προσπάθειες ἐκπλήρωσης προσωπικῶν φιλοδοξιῶν ἰσχυρῶν παραγόντων πού ἐκφράζο-
νταν μέσω ὁπαδῶν τους (βλ. καί Pharr, ὅ.π., σ. 6 σημ. 55).

Ὁ Θεός σᾶς ἔδωκε σ' ἐμᾶς, ὁ Θεός νά σᾶς διαφυλλάττει γιά μᾶς (λε-
χθέν) 27 φορές.

Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καί εὐσεβεῖς εὐτυχεῖς, νά βασιλεύετε πολλά
χρόνια· 22 φορές.

Γιά τό καλό τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, γιά τό καλό τῆς συγκλήτου, γιά τό
καλό τῆς Πολιτείας, γιά τό καλό ὅλων· 23 φορές.

Ἐλπίδα σ' ἐσᾶς, σωτηρία σ' ἐμᾶς· 26 φορές.

Ἄς ἀρέσει νά ζήσουν οἱ Αὐγουστοί μας αἰώνια· 22 φορές.

Τῆς οἰκουμένης ἡσύχου, παρόντες νά θριαμβεύετε· 24 φορές.

Αὐτές εἶναι οἱ εὐχές τῆς συγκλήτου, αὐτές εἶναι οἱ εὐχές τοῦ Ρωμαϊκοῦ
λαοῦ· 10 φορές.

Ἀγαπητότεροι τῶν τέκνων, ἀγαπητότεροι τῶν γονέων· 16 φορές.

Ἐξολαθρευτές τῶν καταδοτῶν, ἀφανιστές τῶν συκοφαντιῶν· 28 φορές.

Ἀπό ἐσᾶς οἱ τιμές, ἀπό ἐσᾶς οἱ περιουσίες, ἀπό ἐσᾶς ὅλα· 28 φορές.

Ἀπό ἐσᾶς τά ὅπλα, ἀπό ἐσᾶς τά δίκαια· 20 φορές.

Στό κέλευσμά σας ὁμολογοῦμε χάριτας· 23 φορές.

Θέσατε ἐκποδῶν τό ἀμφίβολο τῶν διατάξεων· 23 φορές.

Οἱ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες ἔτσι ἀποφασίζουν· 26 φορές.

Ἀποφασίσατε γιά τίς ὑποθέσεις⁴¹, ἀποφασίσατε γιά τήν ἡρεμία· 25 φορές.

Νά γίνουν περισσότεροι κώδικες, ὥστε νά ὑπάρχουν στίς ὑπηρεσίες· 10
φορές.

Ἄς βρίσκονται σφραγισμένοι στά δημόσια γραφεῖα· 20 φορές.

Γιά νά μήν παρεισφρύσουν παρεμβλήματα στίς διατάξεις, νά γίνουν
περισσότεροι κώδικες· 25 φορές.

Γιά νά μήν παρεισφρύσουν παρεμβλήματα στίς διατάξεις, νά γραφοῦν
ὅλοι οἱ κώδικες ὀλογράφως⁴²· 18 φορές.

Σέ αὐτόν τόν κώδικα πού θά καταρτισθεῖ ἀπό τοὺς κονστιτουτιοναρί-
ους νά μήν προστεθοῦν νομικές σημειώσεις⁴³· 12 φορές.

Οἱ κώδικες πού θά ὑπάρχουν στά γραφεῖα, νά γίνουν μέ δημόσια δα-
πάνη· εἰσηγούμεθα· 16 φορές.

Νά ζήσεις Φάουστε⁴⁴· 17 φορές.

Νά γίνεις δεύτερη φορά ὕπατος⁴⁵· 15 φορές.

Ὅλα τά ἐξηγεῖς, δέν βλάπτεις κανέναν· 13 φορές.

Οἱ συγγραφέντες κώδικες νά προωθηθοῦν στίς ἐπαρχίες· 11 φορές.

41. Προφανῶς μέ τόν *causae* ἐννοοῦνται νομικά ζητήματα.

42. Ὁ ὅρος *litteris* ὑπονοεῖ ὅτι δέν ἔπρεπε νά χρησιμοποιηθοῦν συντομογραφίες,
γιατί μπορούσαν νά ὀδηγήσουν σέ παρανοήσεις.

43. Στό σημεῖο αὐτό ἐμπεριέχεται ἀπαγόρευση σχολιασμοῦ τοῦ ἐπίσημου ἀντιγρά-
φου τοῦ κώδικα.

44. *Fauste aveas*· πρόκειται προφανῶς γιά τόν Ἀνίκιο Ἀχίλλιο Γλαβρίωνα Φάουστο.

45. Ἡ εὐχή αὐτή τῶν συγκλητικῶν δέν ἐκπληρώθηκε.

Ἄξιος κομιστής τόσων εὐεργεσιῶν⁴⁶. 10 φορές.
 Νά ζήσεις Παῦλε⁴⁷. 12 φορές.
 Νά γίνεις ὕπατος⁴⁸. 11 φορές.
 Καί νά ὑπάρχουν στά δημόσια γραφεῖα· εἰσηγούμεθα· 15 φορές.
 Προσέχει στή φροντίδα τῆς praefectura⁴⁹. 12 φορές.
 Κάθε ἓνας ἑπαρχος⁵⁰ νά βάλει τή σφραγίδα του· 15 φορές.
 Νά ἔχουν στά γραφεῖα τους ἀπό ἓναν κώδικα· 12 φορές.
 Καί νά μήν ἐκδίδονται νόμοι κατά παράκλησιν⁵¹. εἰσηγούμεθα· 21 φορές.
 Νά ζήσεις Ἀέτιε, 15 φορές.
 Νά γίνεις τρίτη φορά ὕπατος⁵². 13 φορές.
 Ἐπειδή μᾶς φυλᾷς τή νύκτα⁵³, εἴμαστε σῶοι καί σίγουροι· 12 φορές.
 Μέ τή φύλαξή σου, μέ τόν μόχθο σου· 15 φορές.
 Νά ζήσεις Φάουστε· 17 φορές.
 Νά γίνεις δεύτερη φορά ὕπατος, 13 φορές.
 Εἰσηγούμεθα νά ἀναφέρεις⁵⁴ τίς ἐπιθυμίες τῆς συγκλήτου· 20 φορές.
 Φύλακα τῶν νόμων, φύλακα τῶν διαταγμάτων· 16 φορές.
 Μέ τέτοιες ὑποуλές πράξεις τῶν κατεχόντων, ὅλο τό δίκαιο συγχέεται⁵⁵.
 17 φορές.

6. Ὁ Ἀνίκιος Ἀχίλλιος Γλαβρίων Φάουστος, ἄνδρας κλαρίσιμος καί ἱλλούστριος, τρίς τέως ἑπαρχος τῆς πόλεως, ἑπαρχος τῶν πραιτορίων καί τακτικός ὕπατος εἶπε: Αὐτά πού διαβάστηκαν μέ τόν ἀρμόζοντα σεβασμό, νά προσαρτηθοῦν στά πρακτικά καί νά προστεθοῦν⁵⁶. Συναριθμῶ καί αὐτό

46. Ἐμμεση ἀναφορά στό γεγονός ὅτι ὁ Φάουστος εἶχε φέρεи τόν κώδικα ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

47. Προφανῶς πρόκειται γιά τόν ἑπαρχο τῆς πόλεως Φλάβιο Παῦλο.

48. Οὔτε αὐτή ἡ εὐχή τῆς συγκλήτου ἐκπληρώθηκε.

49. Συνεχίζονται οἱ ἀναφορές στόν Παῦλο, πού ἦταν praefectus urbi.

50. Ἀναφορά στούς ἐπάρχους τῶν δύο πρωτευουσῶν τῆς Αὐτοκρατορίας.

51. Ἀναφορά σέ ὅ,τι θά ὀνομάζαμε σήμερα «φωτογραφικές διατάξεις».

52. Ὁ Ἀέτιος ἔγινε ὕπατος γιά τρίτη φορά ἑπτὰ χρόνια ἀργότερα, τό 446.

53. Excubiis tuis· ὁ Ἀέτιος –πού δέν ἀναφέρεται ὀνομαστικά στό προοίμιο τῶν πρακτικῶν– πρέπει νά ἦταν νυκτέπαρχος (praefectus vigiliūm).

54. Ἐδῶ γίνεται χρήση τοῦ ρήματος suggero, πού ἀποτελεῖ τεχνικό ὄρο γιά τήν ὑποβολή ἐπίσημων ἀναφορῶν καί συστάσεων στόν αὐτοκράτορα.

55. Τήν ἐρμηνεία αὐτή δέν δέχεται ὡς πιθανή ὁ Pharr, ὅ.π., σ. 6 σημ. 59, γιατί οἱ συγκλητικοί ἀνῆκαν στούς «κατέχοντες» καί προτείνει: «Ὅλα τά δίκαια τῶν κατεχόντων συγχέονται μέ τέτοιες ὑποуλές πράξεις». Δέν μπορεί πάντως νά μήν παρατηρηθεῖ, πῶς τόν 5ο αἰῶνα τά μέλη τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης δέν συγκαταλέγονταν πλέον στούς πράγματι ἰσχυροῦς τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅσο ἀφορᾷ τίς «ὑποуλές πράξεις» πρέπει νά ἦταν ἐνέργειες πού ἀποσκοποῦσαν στήν ἐκδοση «φωτογραφικῶν» διατάξεων –πράγμα πού δέχεται καί ὁ Pharr– αὐτές ὁμῶς ἀφοροῦν γενικότερα τήν ἀσφάλεια τοῦ δικαίου καί κατά κανόνα προέρχονται ἀπό πρόσωπα μέ ἰσχὺ καί ἐπιρροή.

56. Στό σημεῖο αὐτό τό χειρόγραφο παρουσιάζει κενό τό ὅποιο ὁ Mommsen διάβα-
 AN

τό ἔργο μεταξύ τῶν εὐεργεσιῶν τῶν αἰωνίων ἡγεμόνων, ὅτι δι' ἐμοῦ δήλωσαν σ' ἐσᾶς, αὐτά πού τίμησαν νά ὀρίσουν ὡς νόμους τους.

Ἐξεφωνήθη: Νά ζήσεις Φάουστε· 16 φορές.

Νά γίνεις δεύτερη φορά ὕπατος· 10 φορές.

Στόν ὕπατο τοῦ Νομοθετήματος⁵⁷· 13 φορές.

7. Ὁ Ἀνίκιος Ἀχίλλιος Γλαβρίων Φάουστος, ἄνδρας κλαρίσιμος καί ἱλλούστριος, τρίς τέως ἑπαρχος τῆς πόλεως, ἑπαρχος τῶν πραιτορίων καί τακτικός ὕπατος εἶπε: Θά εἶναι τώρα ἀντικείμενο φροντίδας μου, σύμφωνα μέ τίς ἐντολές τῶν Δεσποτῶν καί τίς ἐπιθυμίες τῆς ὑψηλότητάς σας, ὥστε ὁ παρών κώδικας –μέ τήν ἀξιοπιστία τοῦ σπεκταβιλίου ἀνδρός Βερονικιανοῦ, τόν ὁποῖον ἐξέλεξε ἡ πληρότητά σας καί μέ τή συναίνεσή μου καθῶς καί μέ τήν ἀξιοπιστία τῶν κονστιτουτιοναρίων Ἀναστασίου καί Μαρτίνου, τοὺς ὁποῖους ἤδη ἀπό παλαιά δοκιμάσαμε νά ὑπηρετοῦν σέ αὐτήν τήν ὑπηρεσία χωρίς κανένα πταῖσμα– νά ἀντιγραφεῖ σέ τρία σώματα καί αὐτό τό ὁποῖο ἔφερα νά παραμείνει στήν ὑψίστη ὑπηρεσία τοῦ πραιτορίου, τό ἄλλο νά κρατήσουν τά γραφεῖα τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, μεγαλοπρεποῦς ἀνδρός ὁμοίας ἀξιοπιστίας, τό τρίτο⁵⁸ δέ διατάσσονται οἱ κονστιτουτιονάριοι μέ τή δική τους πίστη καί κίνδυνο νά κρατήσουν κοντά τους, ὥστε νά ἐκδοθεῖ γιά τόν λαό, οὕτως ὥστε νά μὴν ἐκδοθοῦν ἀντίγραφα ἀπό αὐτό τό σῶμα ἐκτός ἀπό τοὺς κονστιτουτιοναρίους, γραμμένα μέ τό ἴδιο τους τό χέρι. Ἀκόμη θά ἀποτελέσει ἀντικείμενο φροντίδας μου νά ἀναλάβω καί ἐκεῖνο τό ἔργο, νά γραφεῖ ἀπό αὐτοῦς ἄλλος κώδικας καί νά κατευθυνθεῖ μέ τήν ἴδια ἀφοσίωση πρὸς τήν ἐπαρχία τῆς Ἀφρικῆς, ὥστε καί ἐκεῖ νά φυλάσσεται ἓνα δεῖγμα ὁμοίας ἀξιοπιστίας.

Ἐξεφωνήθη: Νά ζήσεις Φάουστε· 16 φορές.

Νά γίνεις δεύτερη φορά ὕπατος· 15 φορές.

Στόν ἄνδρα ὅλων τῶν ἀρετῶν: 10 φορές.

σε et addentur, ὅπως δηλαδή μεταφράζεται ἐδῶ, ἐνῶ ὁ Pharr, ὁ.π., σ. 6 σημ. 60 ἀκολουθεῖ τήν ἀποψη πὼς ἡ ὀρθή ἀνάγνωση εἶναι et adiecit, δηλαδή «καί προσέθεσε».

57. Τό κείμενο ἀναφέρει στό σημεῖο αὐτό Consuli oraculi. Ὁ Pharr, ὁ.π., σ. 6 σημ. 61 μεταφράζει «To the Consul of the Oracle», ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτορας θεωρεῖτο πηγὴ τοῦ θείου Λόγου καί ὁ Φάουστος ἀσχοῦσε ἐκεῖνο τό ἔτος ὑπατεία μαζί του. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δέν κρίθηκε ἰδιαίτερα ἱκανοποιητικὴ στό σεμινάριο. Μετά ἀπὸ ἀρκετὴ συζήτηση καταλήξαμε στὴ λύση πού προτείνεται ἐδῶ, ἀποδεχόμενοι τήν ἀποψη πὼς ὁ κώδικας μποροῦσε νά θεωρηθεῖ θέσφατο, ἐπειδὴ πῆγαζε ἀπὸ τόν αὐτοκράτορα –ὁ ὁποῖος ἀντλοῦσε τήν ἐξουσία του ἀπὸ τόν Θεό– ὁ δὲ Φάουστος ἦταν ὁ ὕπατος πού τόν εἶχε παρουσιάσει στὴ σύγκλητο.

58. Στὴν πραγματικότητα λοιπὸν τά σώματα θά ἦταν τέσσερα: τό πρωτότυπο πού θά κρατοῦσε ὁ ἑπαρχος τῶν πραιτορίων καί τρία ἀντίγραφα, ἓνα γιά τόν ἑπαρχο τῆς πόλεως καί δύο γιά τοὺς δύο κονστιτουτιοναρίους.

C.Th. 1.1.6 (20-12-435)

Οἱ ἴδιοι αὐτοκράτορες. Ὅλα τὰ ἡδικτα καὶ οἱ γενικὲς διατάξεις πού ψηφίσθηκαν γιὰ νὰ ἰσχύσουν ἢ μᾶλλον νὰ τεθοῦν ἢ σέ συγκεκριμένες ἐπαρχίες εἴτε τόπους, τίς ὁποῖες ἐκδόσαμε ὁ θεῖος Κωνσταντῖνος καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἡγεμόνες καὶ ἐμεῖς, νὰ διακριθοῦν σέ τίτλους ἐνδεικτικούς τῶν θεμάτων, ἔτσι ὥστε ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν ὑπολογισμό τῶν ὑπατειῶν καὶ τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν τάξη τῆς συνθέσεως νὰ μποροῦν νὰ φαίνονται οἱ νεώτερες. Καὶ ἐάν κάποια ἀπὸ αὐτές εἶναι χωρισμένη σέ περισσότερα κεφάλαια, τό καθένα ἀπὸ αὐτὰ διακρινόμενο ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα νὰ ὑπαχθεῖ στὸν ἀρμόζοντα τίτλο καὶ σκοπούμενων ἀπὸ κάθε διάταξη αὐτῶν πού δέν ἀρμόζουν στή δύναμη τῆς ἰσχύος, νὰ παραμείνει μόνο τό δίκαιο. Γιὰ νὰ λάμπει λοιπόν μέ καθαρότητα ὡς συνεπτυγμένο μέ συντομία, ἀπονέμουμε σέ αὐτούς πού θὰ ἐπιχειρήσουν αὐτό τό ἔργο τὴν ἐξουσία τοῦ νὰ ἀποσποῦν περιττές λέξεις καὶ νὰ προσθέτουν ἀναγκαῖες καὶ νὰ μεταβάλλουν τὰ ἀμφίβολα καὶ νὰ διορθώνουν τὰ ἀνάρμοστα, ὥστε δηλαδή μέ αὐτὰ τὰ μέτρα ἢ κάθε μιά διάταξη νὰ φαίνεται σαφής. Οἱ συντάκτες αὐτοῦ τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικα θὰ εἶναι ὁ Ἀντίοχος ἐπιφανέστατος καὶ ἐνδοξότατος πρῶην ἑπαρχος καὶ (πρῶην) ὑπάτος· ὁ Εὐβουλος, ἰλλούστριος καὶ μεγαλοπρεπῆς κόμης καὶ κοιαίστωρ μας· ὁ Μαξιμίνος, ἄνδρας ἰλλούστριος κεκοσμημένος μέ τὰ διάσημα τοῦ ἀξιώματος τοῦ κοιαίστωρος· ὁ Σπεράντιος, ὁ Μαρτύριος, ὁ Ἀλύπιος, ὁ Σεβαστιανός, ὁ Ἀπολλόδωρος, ὁ Θεόδωρος, ὁ Ἑρων σπεκταβίλιοι κόμητες τοῦ κονσιστορίου· ὁ Μαξιμιανός, ὁ Ἐπιγένης, ὁ Διόδωρος, ὁ Προκόπιος, σπεκταβίλιοι κόμητες καὶ μάγιστροι ἱερῶν σκρινίων· ὁ Ἑρώτιος, ἄνδρας σπεκταβίλιος, πρῶην βικάριος διδάσκαλος τοῦ δικαίου· ὁ Νεωτέριος, ἄνδρας σπεκταβίλιος, πρῶην... Ἐάν κάποιος ἀπὸ αὐτούς ἢ ἐμποδισθεῖς ἀπὸ ἀνθρώπινο λόγο ἢ κρατηθεῖς ἀπὸ ἄλλη δημόσια φροντίδα θὰ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τό ἀνατεθέν ἔργο, ἐάν ἔχει κριθεῖ ἔτσι, σύμφωνα μέ ἀπόφασή μας, νὰ μπεῖ ἄλλος στή θέση του, ὥστε κανένα ἐμπόδιο νὰ μὴ μπορέσει νὰ ἀνακόψει τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ κώδικα, πού θὰ ἰσχύει σέ ὅλες τίς ὑποθέσεις καὶ δίκες, χωρὶς νὰ ἀφήνει θέση σέ καμία νεαρά διάταξη ἐκτός αὐτοῦ, πλὴν αὐτῶν πού θὰ δημοσιευθοῦν μετὰ τὴν ἐκδόσή του. Ἐδόθη δεκάτῃ τρίτῃ πρό καλανδῶν Ἰανουαρίων, Κωνσταντινουπόλει, τῶν κυρίων ἡμῶν Θεοδοσίου ἔτους 15οῦ καὶ Βαλεντινιανοῦ ἔτους τετάρτου, ὑπάτων.

Περὶ τοῦ κύρους τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικα.

N. Θεοδοσίου, ἀρ. 1, 15 Φεβρουαρίου 438

Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος καὶ Βαλεντινιανός Αὐγουστοὶ πρὸς τὸν Φλωρέντιο, ἑπαρχο πραιτορίων τῆς Ἀνατολῆς. Πολλάκις διηρωτήθη ἡ Πραότη-

τά μας, για ποιό λόγο, ἐνῶ προτείνονται τόσα ἔπαθλα⁵⁹, μέ τά ὅποια θεραπεύονται οἱ τέχνες καί οἱ σπουδές, νά ὑπάρχουν τόσοι λίγοι καί σπάνιοι πού νά διαθέτουν πλήρη γνώση τοῦ πολιτικοῦ δικαίου καί μέ τόση θλιβερή χλωμάδα ἀπό τή νυκτερινή ἐργασία ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος ἄνδρας νά ἀποκτᾷ τή σταθερότητα τῆς τέλειαις παιδείας. Λοιπόν γιά νά μήν ἀποτελέσει τό ζήτημα ἀντικείμενο χειρισμοῦ ἀπό τήν πολυπράγμονα ἀμφιβολία κάποιου ἄλλου –ἐάν ἔλθει στίς σκέψεις μας τό τεράστιο πλῆθος τῶν βιβλίων, ἡ ποικιλία τῶν ἀγωγῶν καί ἡ δυσκολία τῶν ὑποθέσεων, ἐάν τέλος ὁ ὄγκος τῶν θείων διατάξεων, οἱ ὁποῖες <εἶναι> σάν βυθισμένες κάτω ἀπό παχιά ὁμίχλη σκοταδιοῦ, πού μέ τό ὄριό της ἀποκλείει τή γνώση τους στά ἀνθρώπινα μυαλά– ἐκπονήσαμε ἀληθινό ἔργο τῆς ἐποχῆς μας καί σχισθέντος τοῦ σκότους δώσαμε φῶς στούς νόμους μέ τή συντομία μιᾶς ἐπιτομῆς, ἐκλεχθέντων εὐγενῶν ἀνδρῶν δοκιμασμένης πίστεως, περιφήμου παιδείας, μέ τήν ἀνάθεση σ' αὐτούς τῆς ὑπόθεσης τοῦ δημοσίου καθήκοντος, μέ τήν ἐρμηνευτική ἀποκάθαρση, δημοσιεύουμε ἐκ νέου τά ψηφίσματα τῶν ἡγεμόνων, ὥστε στό ἐξῆς νά μήν εἶναι φανερή μέ διαφάνεια ἡ καλυμμένη ὑπό ψευδή αὐστηρότητα ἀμάθεια τῶν νομομαθῶν, ὡσάν ἀπό αὐτά τά ἄδυτά της νά ἀναμένονταν τρομακτικές γνωμοδοτήσεις, γιά τό ποιά ἰσχύ ἀποδίδεται στή δωρεά, γιά τό μέ τό ποιά ἀγωγή διεκδικεῖται ἡ κληρονομία, μέ ποιά λόγια συνάπτεται ἡ stipulatio ὥστε νά εἶναι ἀπαιτητό τό βέβαιον ἢ ἀβέβαιον χρέος. Τό καθένα ἀπό αὐτά ἔχει ἐρευνηθεῖ μέ τίς φροντίδες τῶν νομομαθῶν καί ἔχει ἀχθεῖ σέ καθαρό φῶς μέ τήν ἀκτινοβολοῦσα λάμψη τοῦ ὀνόματός μας. Οὔτε νά ὑποπτευθοῦν ὅτι τοῦς στάλθηκε μικρή ἀμοιβή, αὐτοί στούς ὁποίους παραγγείλλαμε τίς θεῖες ἐννοιες τῆς ψυχῆς μας. Γιατί ἐάν προβλέπουμε σωστά μέ τήν ὀξυδέρκεια τοῦ νοῦ μας τά μέλλοντα, θά φθάσουν γιά πάντα στούς μεταγενέστερους ἀπό τή συμμετοχή στίς ἐργασίες μας. Γι' αὐτό μέ τό σάρωμα τοῦ νέφους τῶν βιβλίων, στά ὅποια πολλοί διέτριψαν τοῦς βίους τους χωρίς νά ἐξηγήσουν τίποτε, ἐπικυρώνουμε τήν ἐπιτετημένη γνώση τῶν θείων διατάξεων ἀπό τοῦς χρόνους τοῦ θείου Κωνσταντίνου, χωρίς νά δίδεται σέ κανέναν ἄδεια μετά τήν 1η Ἰανουαρίου νά προσκομίσει σέ δικαστήριον καί στήν καθημερινή νομική πρακτική αὐτοκρατορική διάταξη, ἢ νά συνθέτει βοηθήματα δίκης ἐκτός ἀπό αὐτά ἀκριβῶς τά βιβλία, πού ἔλαβαν νέα μορφή ὑπό τό ὄνομά μας καί βρίσκονται στά ἱερά γραφεῖα. Παρόλα αὐτά κανενός ἀπό τοῦς προηγουμένους ἡγεμόνες δέν ἀμαυρώθηκε ἡ αἰώνια φήμη, κανενός νομοθέτη δέν ἀφανίστηκε τό ὄνομα, μᾶλλον δέ μέ τίς ἀλλαγές πρός χάριν τοῦ φωτός μέ τή σαφήνεια τῶν δογμάτων ἐνώθηκαν μέ ἐμᾶς σέ σεβάσματα κοινωνία. Μένει λοιπόν καί θά παραμείνει ἐσαεὶ ἐπεξεργασμένη ἡ δόξα τῶν νομοθετῶν καί ὅσο μᾶς ἀφορᾷ δέν παραλλάχθηκε παρά μόνον ὡς πρός τό φῶς τῆς συντο-

59. Ὑλικές ἀνταμοιβές γιά τοῦς φοιτητές τῆς Νομικῆς.

μίας. Καί παρόλο πού ἡ κατάρτιση τοῦ ὅλου ἔργου ὀφείλεται στίς φροντίδες μας, κρίνουμε ἐντούτοις περισσότερο αὐτοκρατορικό καί περισσότερο ἐνδοξο, ἐάν λείψει ὁ φθόνος καί παραμείνει ἡ μνήμη τῶν συντακτῶν μέ τό δίκαιο τῆς αἰωνιότητος. Γιά μᾶς θά εἶναι ὑπεραρκετό γιά νά ἀπολαύσουμε ἡσυχῇ συνείδηση, ἀφοῦ θά ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ οἱ νόμοι, νά ἔχουμε ἀπελευθερώσει τά πορίσματα τῶν προγόνων ἀπό τήν ἀδικία τοῦ σκοταδιοῦ. Σ' αὐτά προσθέτουμε, ὅτι στό ἐξῆς καμία διάταξη εἴτε ἐκδεδομένη στά μέρη τῆς Δύσης εἴτε σέ ἄλλο τόπο ἀπό τόν ἀήτητο ἡγεμόνα υἱό τῆς Πραότητάς μας αἰώνιο Αὐγουστο Βαλεντινιανό νά μή μπορεῖ νά ἐκφωνηθεῖ ἢ νά ἀποκτήσει ἰσχὺ νόμου μέ ἄλλον τρόπο ἐκτός ἐάν αὐτή γνωστοποιηθεῖ σ' ἐμᾶς μέ θεῖο πραγματικό τύπο⁶⁰. Πράγμα πού πρέπει νά τηρεῖται καί σέ ἐκεῖνες, οἱ ὁποῖες δημοσιεύονται στήν Ἀνατολή μέ τήν αὐθεντία μας, καταδικαζομένων μέ τό στίγμα τῆς πλαστότητας τῶν προερχομένων ἀπό τόν καθορισμένο καιρό πού δέν ἀναφέρονται στόν Θεοδοσιανό κώδικα, ἐξαιρουμένων ἐκείνων πού βρίσκονται στό ἱερό στρατιωτικό ἀρχηγεῖο, ἢ ἐκείνων πού ἀφοροῦν δημόσια ζητήματα περί δαπανῶν καί ἄλλων πραγμάτων καί εἶναι καταγεγραμμένα στά ἀρχεῖα τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν. Εἶναι πολύ μακρὺς ὁ λόγος γιά τό τί προσέφερε γιά τήν πραγμάτωση τοῦ ἔργου μέ τίς φροντίδες τοῦ ὁ Ἀντίοχος καθόλα μεγαλοπρεπῆς, πρώην ἑπαρχος καί (πρώην) ὑπάτος, τί ὁ Μαξιμίνος ἄνδρας ἰλλούστριος, πρώην κοιαίστωρ τοῦ παλατίου μας, περίφημος σέ κάθε εἶδους φιλολογικὴ ἐργασία, τί ὁ Μαρτύριος ἄνδρας ἰλλούστριος, κόμης καί κοιαίστωρ, πιστός ἐρμηνευτὴς τῆς Πραότητάς μας, τί ἀκόμη ὁ Σπεράντιος, ὁ Ἀπολλόδωρος, ὁ Θεόδωρος, ἄνδρες σπεκταβίλιοι, κόμητες τοῦ ἱεροῦ κονσιστορίου μας, τί ὁ Ἐπιγένης ἄνδρας σπεκταβίλιος, κόμης καί μάγιστρος τῶν μεμοραλίων, τί ὁ Προκόπιος ἄνδρας σπεκταβίλιος, κόμης καί μάγιστρος τῶν λιβέλλων⁶¹, πού δικαίως συγκρίνονται μέ ὅλους τοὺς ἀρχαίους. Ὑπολείπεται Φλωρέντιε, προσφιλέστατε καί ἀγαπητότατε πατέρα, στή διάσημη καί μεγαλοπρεπὴ αὐθεντία σου, στήν ὁποία εἶναι προσφιλές καί οἰκεῖο νά εὐχαριστεῖ τοὺς ἡγεμόνες, ἀφοῦ παρουσιαστοῦν τά ἡδικτα νά φροντίσει ὥστε νά φθάσουν τά ψηφίσματα, τῶν αὐτοκρατορικῶν μεγαλειότητων μας στή γνώση ὅλων τῶν λαῶν, ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐδόθη 15ῃ πρό καλανδῶν Μαρτίων Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Θεοδοσίου ἔτους 16ου ὑπάτου καί ἐκείνου πού θά ἔχει ἀναγγελεῖ.

Ἑρμηνεία: Αὐτός ὁ νόμος λέγει νά ὑφίσταται ἡ αὐθεντία τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικα μέ κάθε ἰσχὺ.

60. Pragmatica sanctio: ἐνδιάμεση μορφή μεταξὺ rescriptum καί γενικοῦ νόμου μέ μᾶλλον ἀσαφὴ κριτήρια διακρίσεως, βλ. καί Pieler, ὁ.π., (σημ. 2), σ. 226.

